

อ่านอานันท์

(On Reading Anan)

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (Atthachak Satyanurak)

บทคัดย่อ

อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์เป็นนักวิชาการที่ทำงานอย่างต่อเนื่องและมีผลงานสำคัญที่ถือว่าเป็นความจำเป็นสำหรับนักวิชาการที่สนใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยโดยเฉพาะชนบทภาคเหนือตอนบนและคนชายขอบ นอกจากความน่าสนใจในเนื้อหาของงานเขียนแล้ว ผลงานของอาจารย์อานันท์ยังสัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมวิทยาความรู้ของประเทศไทยด้วย การทำงานทางวิชาการของอานันท์ กาญจนพันธุ์ สัมพันธ์กับความต้องการหาคำอธิบายต่อปัญหาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา นับตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองใน พ.ศ. 2516 มาจนถึงการเพิ่มอำนาจของชุมชนชาวบ้านในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา อานันท์ กาญจนพันธุ์ จึงไม่ใช่ชนนักวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่ยังได้มีส่วนสำคัญในการสร้างปฏิบัติการทางสังคมของชาวบ้านในการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมการเมืองของชาวบ้านอีกด้วย

คำสำคัญ: อานันท์ กาญจนพันธุ์ ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์นิพนธ์ สิทธิชุมชน สังคมศาสตร์

Abstract

Anan Ganjanapan has continuously produced important academic works, which are now regarded as essential readings for any academics who are interested in social changes in Thailand, especially the rural of upper northern Thailand and the marginalized people. Striking in its subject matter, Anan's work deals with changes of the Thai society as well as the sociology of knowledge of Thailand. His academic works arise from the quest to answer the explanation of social changes in each period of time, e.g., in the period before and after the 1970s, the period which has seen the increase in local empowerment. Professor Anan has not only been just an academic but also an important actor who has contributed to the emerging social movement and its role in the contestation of socio-political space of local people.

Keywords: Anan Ganjanapan, history, historiography, community rights, social sciences

“ปิดเทอมในอเมริกา มันเหงา ผมก็หาอะไรสนุกๆ ทำ เพื่อนๆ อยากกินหมูหัน ก็เลยขับรถไปหาลูกหมูกัน ไปขอซื้อเขาก็ไม่ขาย ผมต้องหลอกว่าต้องหาให้ได้เพราะไปทำพิธีกรรมตามแบบคนไทย ก็เลยได้กินหมูหัน ไปย่างกันในพาร์คเลย”

อานันท์ กาญจนพันธุ์
(สนทนารายอย่างไม่เป็นทางการ ปลายปี พ.ศ. 2547)

“ผมสอนหลายวิชามาก เคยเข้าสอนวิชาหนึ่ง สอนไปจนจะจบชั่วโมงแล้ว นักศึกษาถึงได้บอกว่าสอนผิดวิชา” (ฮา)

อานันท์ กาญจนพันธุ์
(สนทนารายอย่างไม่เป็นทางการ กลางปี พ.ศ. 2549)

“ในภายหลัง ผู้เขียนได้หันกลับมาอ่านข้อเขียนเหล่านั้นทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง ก็ประหลาดใจอยู่เหมือนกันเพราะผู้เขียนพบทั้งความต่อเนื่องและความขัดแย้งทางความคิด (ของตนเอง: ผู้เขียน)”

อานันท์ กาญจนพันธุ์
(บทนำ: มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ
อำนาจ และการจัดการทรัพยากร)

“นักวิชาการจึงไม่ได้มีบทบาทแยกเป็นอิสระจากสังคม...นักวิชาการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมตลอดเวลา...นักวิชาการจึงต้องมีบทบาททางการเมืองที่เป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของสังคม”

อานันท์ กาญจนพันธุ์
(บทบาทของอาจารย์ในฐานะนักวิชาการ)

บทนำ

ความที่จะกล่าวต่อไปนี้มาจากความต้องการที่จะตอบคำถามสามข้อ ได้แก่ อานันท์ กาญจนพันธุ์เป็นใคร? อานันท์ กาญจนพันธุ์เขียนหรือทำอะไรเอาไว้บ้าง? และงานของอานันท์ กาญจนพันธุ์สำคัญอย่างไร? (เราถึงต้องตามอ่าน)¹

ผมขอออกตัวว่า ความพยายามนี้ไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เพราะผมประมาทเกินไป มัวแต่หลงคิดไปว่าตนเองเคยอ่านงานของอาจารย์อานันท์มาหมดทุกเล่มแล้ว คงไม่ยากลำบากอะไรที่จะตอบคำถามพื้ๆ ข้างต้น แต่เมื่อเริ่มต้นอ่านหนังสือแต่ละเล่มใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็พบว่าไม่ง่ายเลยที่จะตอบคำถามทั้งสามข้อให้ได้ดีพอประมาณ ดังนั้น หากสิ่งที่กล่าวต่อไปนี้ไม่มีประโยชน์อะไร ผมก็ขออภัยไว้ก่อน แต่ถ้าหากว่ามีประโยชน์อยู่บ้าง ผมก็อยากขอให้อือว่าเป็นคุณูปการที่อาจารย์อานันท์ได้มอบให้วงวิชาการและสังคม ผมแค่รวบรวมมาเล่าต่อ (ซึ่งทำได้แค่บางส่วน) เท่านั้นเอง

อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ เป็นบุตรชายของข้าราชการผู้มีอันจะกินในจังหวัดสมุทรปราการ เกิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2490 ได้รับการศึกษาขั้นต้นในโรงเรียนราษฎร์ที่มีชื่อเสียง คือเป็นนักเรียนประจำที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ศรีราชา แล้วย้ายมาเรียนระดับมัธยมที่โรงเรียนเซนต์คาเบรียล จนกระทั่งจบชั้นมัธยมปลาย (ม.8) เข้าไปเป็นนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. 2509 จบปริญญาตรีในปี พ.ศ. 2513 ได้รับทุนไปศึกษาต่อระดับปริญญาโททางด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล และเรียนจบในปี พ.ศ. 2518 กลับมาเป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2519 ทำงานจนประมาณปี พ.ศ. 2522 ก็ได้รับทุนไปศึกษาต่อทางด้านมานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยแห่งเดิม จนกระทั่งจบปริญญาเอกในปี พ.ศ. 2527

ผมเล่าประวัติ “ท่านอานันท์” ทั้งหมดนี้ เพื่อจะบอกว่า ท่านเป็นคนที่ได้สัมผัสวัฒนธรรมหลากหลายมาแต่เยาว์วัยและเป็นนักสหวิทยาการในสายเลือด เพราะอาจารย์อานันท์อยู่ในสังคมพุทธแต่ไปเรียนในโรงเรียนคริสเตียน และตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอกอาจารย์อานันท์เรียนวิชาไม่ซ้ำกันเลย

ชีวิตอานันท์บนถนนสายวิชาการ

จังหวะชีวิตนักศึกษาของอาจารย์อานันท์ “คาบเกี่ยว” กับความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของ “การเมืองทางปัญญา” ทั้งของโลกและของเมืองไทย ในระหว่างเรียนปริญญาตรีที่คณะรัฐศาสตร์นั้น โลกได้รับผลกระทบจาก “กระสวนปรากฏการณ์ปารีส 1968” ซึ่งเป็นการกระเพื่อมทางการเมืองและ “การเมืองทางปัญญา” อย่างรุนแรง จนระเบิดไปทั่วโลก² จึงถือได้ว่าอาจารย์อานันท์เป็นคนรุ่นแรกๆ ที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับการรับน้องของนักศึกษารัฐศาสตร์ โดยที่อาจารย์อานันท์ได้เข้ารับการคัดเลือกให้เป็นประธานชั้นปีเพื่อที่จะต่อต้านการรับน้อง ซึ่งปรากฏว่ามีแรงปะทะจากบรรดาสিংห์แดงมากทีเดียว อาจารย์อานันท์จำได้ชัดเจนว่าคนที่คัดค้านมากที่สุดในรุ่นก็คือคณิน บุญสุวรรณ แต่อาจารย์อานันท์ก็ไม่กลัว เพราะมี “เพื่อนตัวใหญ่คอยเป็นการดีให้ผม คือ เสริมศักดิ์ พงษ์พานิชย์”³

พร้อมกันนั้น อาจารย์อานันท์ก็ได้เริ่มต้นทำหนังสือเล่มละบาทที่เป็นเรื่องทางด้านสังคมออกวางขาย ผมเคยถามอาจารย์อานันท์ว่าได้อ่านหนังสือพวก “ซ้ายใหม่” บ้างหรือไม่ อาจารย์ตอบว่า “ตอนนั้นผมไม่รู้จักหรือขายใหม่อะไรนั่น เพียงแต่รู้สึกว่ามันต้องทำอะไรใหม่ๆ กระตุ้นคนบ้าง”

อาจารย์อานันท์ร่วมทำกิจกรรมนักศึกษาอย่างเข้มข้น แต่ผลการเรียนก็ดีเยี่ยม จนได้รับทุนศึกษาต่อด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงก่อนการเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และกลับมารับราชการที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก่อนการเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลา

2519 เพียงไม่กี่เดือน

การอยู่ในสหรัฐอเมริกาในช่วงของการเคลื่อนไหวต่อต้านสงครามเวียดนาม ซึ่งเป็นช่วงที่ต่อเนื่องจากการเคลื่อนไหวของนักศึกษา “1968” เป็นช่วงเวลาที่ยังคงมีความรู้กำลังเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ มีการขยายตัวของความคิดมาร์กซิสต์เข้าไปในการศึกษาสังคมศาสตร์ลึกซึ้งมากขึ้น⁴ อาจารย์อานันท์จึงได้รับอิทธิพลจากความเปลี่ยนแปลงความรู้ทางสังคมศาสตร์ไม่น้อยทีเดียว

อาจารย์อานันท์ออกจากเมืองไทยไปศึกษาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อเมริกาในช่วงเวลาที่วงวิชาการประวัติศาสตร์ของไทยยังไม่มีกระแสเคลื่อนไหวอะไรที่โดดเด่น โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์หรือการศึกษาว่าคนในแต่ละยุคนั้นมองและเขียนประวัติศาสตร์ของตนอย่างไร เพื่ออะไร ในทศวรรษ 2510 อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ยังไม่ได้เขียนงานชิ้นสำคัญๆ ออกมา มีบทความสั้นๆ ที่เปิดประเด็นสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ในช่วงก่อนอาจารย์อานันท์ไปเมืองนอก สี่ห้าเรื่อง ได้แก่ บทความ “ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์”⁵ บทความวิจารณ์สุชาติ สวัสดิ์ศรี เรื่อง “ความหมายของประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์”⁶ บทความ “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกับอาร์โนลด์ ทอยบี”⁷ และเพียงย่อความคิดของ Collingwood มาเป็นเอกสารโรเนียวเรื่อง “ประวัติศาสตร์วรรณ”⁸

จึงไม่แปลกใจอันใดที่อาจารย์อานันท์ไป เรียนประวัติศาสตร์โดยที่ไม่รู้ว่าประวัติศาสตร์คืออะไร และเมื่อถูกถามจากอาจารย์ทักษ์ เฉลิมเตียรณ ที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลว่า “มาเรียนประวัติศาสตร์ทำไม วิชาประวัติศาสตร์ไม่ต้องเรียนกันแล้ว เพราะโลกพัฒนา มีเครื่องบินที่ภาพบันทึกเสียง เก็บประวัติศาสตร์ไว้หมดแล้ว” อาจารย์อานันท์กล่าวในการสนทนาก่อนว่า ไม่เชื่อสิ่งที่อาจารย์ทักษ์พูด เพราะรู้สึกว่าการศึกษาวรรณคดีไม่น่าจะเป็นแค่เครื่องบินที่ภาพบันทึกเสียงเท่านั้น⁹ ด้วยเหตุนี้อาจารย์อานันท์จึงทุ่มเทในการอ่านหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์

อย่างหนัก เพื่อที่จะหาคำตอบแก่ตนเองให้ได้ว่าประวัติศาสตร์คืออะไร อาจจะกล่าวได้ว่าอาจารย์อานันท์ได้อ่านหนังสือปรัชญาประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์นิพนธ์อย่างยากที่จะหานักประวัติศาสตร์คนใดมาเทียบเคียง¹⁰

ในช่วงเวลานั้น ความต้องการที่จะเข้าใจในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของนักวิชาการอเมริกัน คงเป็นแรงผลักดันสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความพยายามที่จะศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความคิดทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของผู้คนในดินแดนแถบนี้ จึงทำให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของผู้คนในดินแดนประเทศไทย อาจจะถือได้ว่าอาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง *The Rise of Ayudhya : A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* และโกศล ศรีสังข์ ซึ่งเสนอบทความเรื่อง *Time and Space : An East-West Dialogue on Significant Human Experience* เป็นนักวิชาการไทยรุ่นแรกๆ ที่ศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย

สำหรับอาจารย์อานันท์นั้น นอกจากจะได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพื่อจะตอบปัญหาค้างคาใจที่มาจากคำพูดของอาจารย์ทักษ์แล้ว คงจะได้รับอิทธิพลจากกระแสความสนใจประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยดังกล่าวข้างต้นด้วย ดังนั้น อาจารย์อานันท์จึงได้เลือกศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของล้านนาเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโท เรื่อง *Early Lanna Thai Historiography : An Analysis of the Fifteenth and Sixteenth Century Chronicles* ซึ่งต่อมาอาจารย์อานันท์ได้เรียบเรียงบางตอนของวิทยานิพนธ์ทำเป็นบทความเรื่อง “ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21”¹¹

หากพิจารณาการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยในช่วงนั้น จะพบว่ายังมีไม่มากนัก อาจารย์อานันท์เองก็ได้สรุปไว้ในเชิงอรรถสุดท้ายของบทความว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์สาส์น (Historiography) ...ยังไม่กว้างขวางในหมู่นักประวัติศาสตร์” จะต้องใช้เวลาอีกสองสามปีจึงได้

แพร่หลายมากขึ้น¹² และกระแสความสนใจขึ้นสู่จุดสูงสุดเมื่ออาจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์เสนองานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ใน พระราชพงศาวดารอยุธยา” และปาฐกถาเรื่อง “สองร้อยปีของการ ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและทางข้างหน้า” อย่างไรก็ตามการศึกษา ประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้รับความนิยมสนใจในช่วงเวลาที่ค่อนข้างสั้น เพราะหลังจากกลางทศวรรษ 2520 แล้ว ก็เริ่มจะเงียบเหงาลง ทั้งนี้ คงเป็นเพราะ การศึกษาการตีความประวัติศาสตร์หรือการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์จะ สัมพันธ์อยู่กับวิกฤติของสังคม เมื่อใดก็ตามที่สังคมมุ่งสงสัยว่าจะเผชิญ หนัากับความเปลี่ยนแปลงลักษณะใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไร เมื่อนั้นสังคมก็ จะเกิดความสนใจประวัติศาสตร์นิพนธ์ เพื่อที่จะเข้าใจการอธิบายอดีตใน ยุคที่ผ่านมา แล้วหาทางสร้างคำอธิบายอดีตขึ้นมาใหม่ ซึ่งสังคมไทยหลัง การเฉลิมฉลองรัตนโกสินทร์ 200 ปี ได้ถูกทำให้มี “ความพอเพียง” ใน ความรู้ทางประวัติศาสตร์ไปเสียแล้ว ดังนั้นงานการศึกษาประวัติศาสตร์ นิพนธ์โดยนักวิชาการประวัติศาสตร์น้อยลงจนแทบจะไม่เหลืออยู่ ทั้งๆ ที่ ทุกภาควิชาประวัติศาสตร์ของทุกมหาวิทยาลัยล้วนแล้วแต่ต้องมีวิชาที่ว่า ด้วยประวัติศาสตร์นิพนธ์

การศึกษาประวัติศาสตร์ของอาจารย์อานันท์ ที่มีพื้นฐานอยู่บน ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในปรัชญาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์นิพนธ์ โดยเฉพาะการศึกษาความคิดทางประวัติศาสตร์ของ “ลัทธิ” ได้ทำให้ อาจารย์อานันท์สามารถจะมองความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ “ลัทธิ” ได้อย่างชัดเจน โดยที่อาจารย์อานันท์ไม่ได้สนใจประวัติศาสตร์ของชนชั้น นำ หากแต่ได้เริ่มเปิดมุมมอง “ประวัติศาสตร์ของสังคม” ดังจะกล่าวโดย ละเอียดย่อไปข้างหน้า

หลังจากเรียนจบปริญญาโท อาจารย์อานันท์อยากสอนที่ภาควิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ดูเหมือนภาควิชาประวัติศาสตร์ จะโชคร้ายที่ตอบปฏิเสธอาจารย์อานันท์เสียในตอนนั้น อาจารย์อานันท์ เคยเล่าแบบขำๆ ว่า “เขาไม่รับผมเข้าทำงานแต่เชิญผมไปสอนวิชา

ประวัติศาสตร์ล้านนา ผมก็ไปสอนให้”

ในปี พ.ศ. 2519 อาจารย์อานันท์เบนเข้ามาเป็นอาจารย์ภาควิชา สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา ก่อนลาราชการไปเรียนปริญญาเอก พ.ศ. 2522 นั้น ผลงานส่วนใหญ่ของอาจารย์อานันท์เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ แต่ก็เริ่มเข้าไปสู่การวิจัยทางด้านมานุษยวิทยา

การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาที่สำคัญได้แก่ “แรงงานใน ประวัติศาสตร์ล้านนา”¹³ และ “ความขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงใน สังคมล้านนา (พ.ศ. 2398-2520)”¹⁴ เมื่อไปเรียนปริญญาเอกแล้วก็ได้เขียน บทความเรื่อง “ชาวนาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้าน เกษตรกรรม (พ.ศ. 2511-2523): ข้อสังเกตเบื้องต้น”¹⁵ ซึ่งเป็นการศึกษา ความเปลี่ยนแปลงจากพื้นฐานความขัดแย้งในโครงสร้างส่วนล่าง อัน เป็นการศึกษาศาสตร์ชนชั้นชาวนาโดยใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์อย่างน่า สนใจ นอกจากนี้อาจารย์อานันท์ยังได้วิจารณ์หนังสือเรื่อง “ด้วยปัญญา และความรัก” ที่รวบรวมโดยเวส เพลงเฮอร์ ซึ่งอาจารย์อานันท์ได้รับบุ ไร์ตอนหนึ่งว่า

คำกล่าวที่ว่า ประวัติศาสตร์นั้นโหดร้ายต่อชาวไร่ชาวนาอย่างเหลือ เกินนั้น ช่างเป็นความจริงแม้ในปัจจุบัน เพราะพวกเขามักจะไม่ได้รับการ ยอมรับว่ามีบทบาทในการสร้างสรรค์ประวัติศาสตร์เสียเลย...

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้ ไม่อาจจะเข้าใจได้ด้วยทัศนะที่ว่าด้วย ปัญญาและความรัก ตามชื่อของหนังสือ หากแต่ต้องเข้าใจจากทัศนะที่ เห็นการใช้ศิลปะเพื่อชีวิตที่แสดงการต่อสู้ของสังคมชาวบ้าน เพื่อคัดค้าน การเอารัดเอาเปรียบของสังคมภายนอกที่มักจะพยายามเข้าครอบงำสังคม ของเขา ดังนั้น หากหนังสือเล่มนี้ใช้ชื่อว่า “ด้วยชีวิตและการต่อสู้” คงจะ ช่วยให้ผู้อ่านมีแนวทางที่จะพบความหมายอันเป็นคุณค่าที่แท้จริงของ หนังสือได้สะดวกขึ้น

กรอบการมองประวัติศาสตร์ชีวิตชาวบ้านลำนนาที่ว่า “ด้วยชีวิตและการต่อสู้” น่าจะมีผลทำให้อาจารย์อานันท์เลือกการศึกษา “ประวัติศาสตร์ชีวิตทางเศรษฐกิจ” ของชาวบ้านในช่วงเวลาที่ยาว และพิจารณาจากความขัดแย้งของวิถีการผลิต ดังปรากฏในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง *Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand (1900-1981)*

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของอาจารย์อานันท์เป็นการศึกษามานุษยวิทยาเศรษฐกิจตามแนวทฤษฎีมาร์กซิสต์ ซึ่งทำให้เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ที่เน้นวิถีการผลิตของชาวบ้านลำนนาตั้งแต่เริ่มแรกในยุคศักดินา (ค.ศ. 1296-1899) เรื่อยมาจนถึงยุคของการผลิตข้าวเพื่อขายอย่างเข้มข้นในช่วง ค.ศ. 1974-1981 โดยเลือกบ้านสันโป่งเป็นพื้นที่ศึกษา ทำให้เห็นถึงความขัดแย้งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในลำนนา

การสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ลำนนาในช่วงเวลายาวเช่นนี้เป็นจุดเด่นที่สำคัญของอาจารย์อานันท์ เพราะทำให้อาจารย์อานันท์สามารถที่จะ “แบ่งยุคสมัย” (Periodization) ให้แก่การศึกษาในเรื่องต่างๆ โดยคำนึงถึง “มิติเวลา” หรือความแตกต่างของแต่ละยุคสมัย ขณะเดียวกันก็ทำให้เข้าใจถึงส่วนประกอบของโครงสร้างสังคมอย่างชัดเจน จนสามารถที่จะวางประเด็นใดๆ ก็ตามที่ตนต้องการจะศึกษาเข้าไปในบริบทของโครงสร้างสังคม และเชื่อมโยงชุมชนหมู่บ้านกับโครงสร้างของสังคมทั้งหมดได้อย่างมีความหมาย ซึ่งทำให้งานของอาจารย์อานันท์แตกต่างไปจากงานของ “นักหมู่บ้านศึกษา” โดยทั่วไป

กรอบความคิดของอาจารย์อานันท์ดังกล่าวข้างต้นได้ก่อรูปให้เห็นชัดเจนแล้วตั้งแต่ก่อนที่จะเดินทางไปศึกษาต่อในระดับปริญญาเอก ดังจะเห็นได้จากการศึกษาเรื่อง “โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย”¹⁶ ซึ่งถึงแม้ว่าในเวลานั้นอาจารย์อานันท์จะยังคงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความคิดที่ว่าระบบเศรษฐกิจของชาวเขาเป็น “การทำไร่แบบโค่นเผา...อันเป็นลักษณะเกษตรแบบไร้เงื่อนไข

(Shifting Cultivation)” แต่ก็ได้เปิดพรมแดนความรู้ใหม่ให้แก่การศึกษาสังคมเศรษฐกิจชาวเขาโดยการเปรียบเทียบกับสังคมชาวนา ทั้งนี้ อาจารย์อานันท์ได้ใช้กรอบคิดของชายานอฟ (A.V.Chayanov) ในการจัดระบบข้อมูลและการอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นว่าเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพ เพื่อปฏิเสธกรอบความคิดเรื่องการส่งเสริมชาวเขาให้เข้าสู่การผลิตเพื่อตลาด อาจารย์อานันท์เน้นว่า

“ในฐานะที่ระบบการผลิตชาวเขามุ่งเน้นการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก การจะรักษาระบบเช่นนี้ให้พึ่งตัวเองได้จึงไม่อาจจะกระทำได้ด้วยการสนับสนุนให้หันมาพึ่งตลาดมากยิ่งขึ้น...เพราะจะทำให้ชาวเขาพึ่งตนเองได้น้อยลง ปัญหาเบื้องต้นของชาวเขาจึงอยู่ที่เรื่องของเทคนิคในการผลิตที่จะได้ผลผลิตเพียงพอแก่การยังชีพ... ปัจจุบัน (คือ พ.ศ. 2521: ผู้เขียน) มีผู้หันมาสนใจการปรับปรุงด้านเทคนิคการผลิตมากขึ้น McKinnon ได้เสนอระบบการเกษตรป่าไม้”

“ปัญหาหลักของชาวเขาก็คือความสัมพันธ์กับรัฐ...เพราะกฎหมายไม่เปิดโอกาสให้ชาวเขาเป็นเจ้าของที่ดิน...การที่ต้องปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีรัฐและตลาดภายนอกควบคุมทางออกอยู่ ในสถานะเช่นนี้ชาวเขามีโอกาสที่พึ่งตนเองได้ยาก ที่สุดก็จะมีสภาพเช่นชาวนาไทยอื่นๆ ที่ไม่มีที่ดิน ยากจน และเป็นหนี้แก่บรรดานายทุน...ในระบบกลไกของรัฐนั่นเอง”¹⁷

อาจารย์อานันท์ชี้ให้เห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นหากเชื่อมโยงระบบการผลิตของชาวเขาเข้ากับการผลิตเพื่อขายและอำนาจรัฐ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้มองหาแนวทางในการ “พัฒนาชาวเขา” จากฐานการผลิตแบบพึ่งตนเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นที่จะมองหาทางเลือกที่เหมาะสมให้แก่ระบบเศรษฐกิจของชาวเขา อย่างไรก็ตามต้องใช้เวลาอีกนานกว่าสิบปี จึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดในการมองการผลิตของชาวเขา จาก “การทำให้เลื่อนลอย” มาเป็น “การทำให้หมุนเวียน” ที่สัมพันธ์กับการมองเห็นว่าชาวเขาสามารถสร้างฐานของการผลิตแบบพึ่งตนเองบนระบบกรรมสิทธิ์เกี่ยวกับทรัพยากรป่า ที่เรียกกันว่า “สิทธิชุมชน” ดังจะ

กล่าวต่อไปข้างหน้า

จากกระบวนการศึกษาเรียนรู้ได้ทำให้อาจารย์อานันท์ตั้งคำถามหรือมอง “ปัญหาทางวิชาการ” อย่างมีพลวัตร และเชื่อมโยงพลวัตรเหล่านั้นเข้ากับกระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจสังคมอยู่เสมอ ซึ่งก็คือ การคิดอย่าง “เป็นประวัติศาสตร์” นั่นเอง¹⁸

ทั้งการคิดอย่างเป็นประวัติศาสตร์และความสนใจในความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์นิพนธ์ ได้ทำให้อาจารย์อานันท์ที่มีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนแนวการอธิบายสังคมไทยตลอดมา จะเห็นได้ว่าพื้นฐานความสนใจของอาจารย์อานันท์ไม่ได้อยู่ที่การพิสูจน์ทฤษฎีหรือมองเห็นทฤษฎีเป็นสัจธรรม หากแต่อยู่ที่การมอง “ปัญหา” ในสังคมไทย และการสร้างคำอธิบายโดยพิจารณา “บริบทของปัญหา” ซึ่งทำให้อาจารย์อานันท์ใช้ทฤษฎีแตกต่างจากนักสังคมศาสตร์ทั่วไป นั่นคือใช้ทฤษฎีเพื่อช่วยในการตั้งคำถามใหม่ๆ และช่วยให้เห็นลู่ทางในการอธิบายเท่านั้น ส่วนคำตอบไม่ได้มาจากทฤษฎีโดยตรง แต่มาจากการคิดเองหรือการจินตนาการบนฐานของข้อมูล จนกระทั่งมองเห็นว่าปัญหาที่ต้องการอธิบายนั้นมีความสัมพันธ์อย่างไรกับบริบทของสังคม

ความคิดอานันท์กับผลงานยุคหลังปริญญาเอก

เมื่อเรียนจบปริญญาเอกทางมานุษยวิทยาแล้ว อาจารย์อานันท์ก็กลับมาทำงานในเมืองไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงสำคัญสองด้านด้วยกัน ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวิทยาของความรู้ (Sociology of knowledge) ความเปลี่ยนแปลงของการศึกษา “ชนบทไทย”

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวิทยาของความรู้ เกิดขึ้นเพราะความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองไทยหลัง พ.ศ. 2516-2519 ได้ทำให้เกิดความรู้สึกรวบรวมความคิด-ความรู้ที่มีอยู่นั้นไม่เพียงพอต่อการอธิบายความซับซ้อนและความแตกต่างหลากหลายของสังคมไทย

หลังปี พ.ศ. 2519 เป็นต้นมาได้มีกระแสของการแสวงหาแนวการวิเคราะห์หรือกรอบความคิดใหม่ในการศึกษาสังคมไทย อาทิ การเน้นแนวการศึกษาแบบสหวิทยาการ ในขณะที่เดียวกันนักวิชาการบางส่วนที่ไม่ทันตั้งตัวรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็จะตื่นตระหนกกับการข้ามสาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักประวัติศาสตร์กระแสหลัก เพราะความปรารถนาที่จะอธิบายสังคมไทยใหม่จำเป็นที่จะต้องอธิบายประวัติศาสตร์ใหม่ด้วย

ทศวรรษ 2520 จึงเป็นช่วงเวลาของการวิวาทะกันในวงวิชาการเกี่ยวกับวิธีคิด-วิธีวิทยาในศาสตร์ต่างๆ อย่างเข้มข้น¹⁹ อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอบทความเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: อดีตและอนาคต”²⁰ อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจท้องถิ่น²¹ อาจารย์ชยันต์ วรรณะภูติ เสนอให้ทำการทบทวน “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา”²² อาจารย์สุเทพ สุนทรภัสส์ เสนอเรื่อง ทฤษฎีมานุษยวิทยาโครงสร้างกับประวัติศาสตร์²³ อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ เสนอเรื่อง การศึกษาสังคมไทยในแง่สังคมชาวนา: ข้อเสนอเบื้องต้น²⁴ อาจารย์สมเกียรติ วันทะนะเสนอเรื่อง “ประวัติศาสตร์: ศาสตร์ของแม่มด” และ “การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย”²⁵ เป็นต้น

อาจารย์อานันท์เป็นนักวิชาการสำคัญคนหนึ่ง ในทศวรรษ 2520 ที่ได้ทบทวนกรอบความคิดในการศึกษาสังคมไทยในบทความเรื่อง “สังคมศาสตร์วิจารณ์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางสังคมศาสตร์” และ “ประวัติศาสตร์กับมานุษยวิทยา: เอกภาพของการศึกษาความเคลื่อนไหวของสังคม”²⁶

แม้ว่าบรรยากาศทางวิชาการที่เต็มไปด้วยการถกเถียงแลกเปลี่ยนหรือการวิวาทะทางวิชาการจะลดความเข้มข้นลงเรื่อยๆ แต่อาจารย์อานันท์ยังคงรับหน้าที่ในการแสวงหาแนวทางการวิจัยเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงวิชาการประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจารย์อานันท์เป็น “ขาประจำ” ในฐานะวิทยาการที่เสนอบทความ

ในการสัมมนาของสมาคมประวัติศาสตร์ฯ แทบทุกปี เช่น “วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของจิตร ภูมิศักดิ์” “ปัญหาและวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ชนชาติไทย” “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในมิติวัฒนธรรม” และ “แนวความคิดและทิศทางในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทย”²⁷

ด้วยเหตุที่อาจารย์อานันท์ได้ครอบครอง “วิธีคิดแบบประวัติศาสตร์” อย่างมั่นคง จึงทำให้ต้องคอยทบทวนแนวความคิดที่จะใช้ศึกษาสังคมไทยให้สอดคล้องกับ “ปัญหา” ที่เปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา ดังที่จะพบว่า อาจารย์อานันท์ตรวจสอบกรอบความคิดของตนเองและของวงวิชาการอยู่เสมอ เพื่อจะสามารถสร้างกรอบความคิดในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังปรากฏในหนังสือรวมบทความหลายเล่ม เช่น มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร, วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตรและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา, เส้นผมบังภูเขา: ความคิดเชิงวิพากษ์ และ ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม

ด้านหนึ่งของการทบทวนกรอบความคิดในการศึกษาสังคมไทยเช่นนี้ เป็นหลักหมายที่ชี้ให้เห็นว่าอาจารย์อานันท์ได้เสนออะไรไว้บ้าง ซึ่งจะกล่าวในส่วนต่อไป แต่ที่ต้องเน้นย้ำก่อนก็คือ “ความเป็นอานันท์” ที่ไม่ยอมหยุดนิ่ง ในการทำความเข้าใจสังคมไทย อาจารย์อานันท์จะต้องคอยวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะกรอบความคิดใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา ซึ่งส่งผลทำให้วงการวิชาการมีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องทางด้านวิธีวิทยา

ที่สำคัญ ด้วยการทำทบทวนกรอบคิดและวิธีวิทยาในการศึกษาอยู่ตลอดเวลา ทำให้อาจารย์อานันท์พยายามเสนอกรอบคิดและวิธีวิทยาที่ดีกว่าเดิม ดังปรากฏว่าอาจารย์อานันท์จะทำการสำรวจพรมแดนความรู้อยู่เสมอ เพื่อชี้ให้เห็นว่ากรอบคิดและวิธีวิทยาที่มีมาแล้วนั้นทำให้เกิดองค์ความรู้ที่มีจุดอ่อนอย่างไร แล้วเสนอให้ใช้วิธีคิดใหม่ในการศึกษาแทน วิธีคิดที่อาจารย์อานันท์ประกาศออกมาอย่างมั่นใจและภาคภูมิใจในช่วงต้นทศวรรษ 2540 ก็คือ “วิธีคิดเชิงซ้อน” นั่นเอง ในช่วงแรกนั้น อาจารย์อานันท์แสดงให้เห็น

เห็นถึงความพยายามจะเสนอแนวทางใหม่ในการศึกษาในลักษณะที่เป็น “ทฤษฎี” แต่ไม่นานนักก็เข้าใจได้ว่ามีวิธีคิดที่สำคัญกว่าทฤษฎี คือ “วิธีคิดซ้อน”²⁸ ซึ่งจะกล่าวละเอียดในหัวข้อต่อไป

การทำงานโดยสำรวจสถานะของความรู้อย่างสม่ำเสมอ จนกลายเป็นลักษณะนิสัยหรือเป็น “ธรรมชาติ” ของอาจารย์อานันท์นั้น ได้ทำให้อาจารย์อานันท์ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการรวบรวมงานเขียนสำคัญๆ จำนวนหนึ่งขึ้นมาเป็นหนังสือ ที่นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ซึ่งสนใจศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรจะต้องอ่าน คือหนังสือ พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนและนโยบาย และ พลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: สถานการณ์ในประเทศไทย

โดยพื้นฐานของการมีวิธีคิด “ที่เป็นประวัติศาสตร์” และความใส่ใจที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้ทำให้อาจารย์อานันท์รับเชิญไปบรรยาย แสดงปาฐกถา หรือวิพากษ์วิจารณ์รายงานผลการวิจัยในที่ต่างๆ อยู่เสมอ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วอาจารย์อานันท์ก็จะเน้นให้ผู้ฟังนั้นได้ตระหนักถึงความสำคัญของ “วิธีคิด” ในการศึกษา เพื่อที่จะทำให้เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์ของข้อมูลอย่างซับซ้อนจนได้ข้อสรุปที่มีพลังในการอธิบายสูง²⁹

จังหวะชีวิตทางวิชาการของอาจารย์อานันท์ เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญในสังคมไทย แต่อาจารย์อานันท์แตกต่างจากนักวิชาการหลายคนในช่วงนั้น เพราะเป็นการ “ผ่านพบแต่ไม่ผูกพัน” กล่าวคือ อาจารย์อานันท์ได้รับรู้เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ในช่วงที่อยู่ต่างประเทศ และกลับมาก่อนจะเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ไม่กี่เดือน ซึ่งในช่วงนั้นความตึงเครียดทางการเมืองได้ทำให้ฝ่ายซ้ายในมหาวิทยาลัยแบ่งแยกตัวเองออกจากกลุ่มอื่นๆ อย่างชัดเจน อาจารย์อานันท์ ซึ่งเป็นอาจารย์ใหม่จึงไม่ได้เข้าไปสัมพันธ์ใกล้ชิดกับฝ่ายซ้ายในขณะนั้น แม้ว่า จะสนิทสนมอยู่กับอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ อาจารย์วิระดา สมสวัสดิ์ อาจารย์สมพงษ์ - อาจารย์จิรพร วิทยศักดิ์พันธ์ และแม้ว่างานเขียนจำนวน

หนึ่งของอาจารย์อานันท์จะมีจุดประสงค์เพื่อให้การศึกษาแก่คนเดือนตุลาที่อยู่ในป่า³⁰ แต่อาจารย์อานันท์ก็ไม่ได้เป็นหนึ่งในหมู่ “คนเดือนตุลา” และก็ไม่ได้สมาทานแนวทางการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยแต่อย่างใด

การทิ้งระยะห่างกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญเช่นนี้ ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ส่งผลให้อาจารย์อานันท์มีอิสระในการคิดและเขียนได้มากกว่าฝ่ายซ้ายโดยทั่วไป ขณะเดียวกันก็ทำให้สามารถรักษาสภาพจิตใจในการทำงานวิชาการเพื่อสังคมไว้ได้ตลอดมา โดยไม่ต้องเผชิญกับสภาวะ “ซ้ายออกหัก” หรือ “กงล้อประวัติศาสตร์ทับหัวแม่มือ” เพราะอาจารย์อานันท์ไม่ได้รับผลกระทบกระเทือนจากการล่มสลายของฝ่ายซ้ายในช่วงเวลาต่อมา³¹

ลักษณะที่ “ผ่านพบแต่ไม่ผูกพัน” กลับแปรเปลี่ยนไปเมื่ออาจารย์ได้ทำงานวิชาการในระยะต่อมา ซึ่งเป็นการทำงานวิชาการที่นำไปสู่การสร้างปฏิบัติการจริงทางสังคมของชาวบ้านในสังคมไทย ความเปลี่ยนแปลงในช่วงที่ “ผูก” อาจารย์อานันท์เฝ้าไว้อย่างแนบแน่น ได้แก่ความเปลี่ยนแปลงในการ “ศึกษาชนบทไทย”

การศึกษา “ชนบท” ของอาจารย์อานันท์จะทำให้เราเห็นได้ชัดเจนว่า “อาจารย์อานันท์เป็นใคร” กล่าวคือ อาจารย์อานันท์ได้ผูกตนเองเข้ากับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” อย่างแน่นเหนียว จนกระทั่งผลงานเกี่ยวกับชนบทของอาจารย์อานันท์เป็นเสมือนหลักหมายที่แสดงให้เห็นทั้งความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท”, การเคลื่อนไหวในชนบท และการเกิดสำนึกคิดใหม่เกี่ยวกับชนบท

ความเปลี่ยนแปลงในการ “ศึกษาชนบท” เริ่มปรากฏขึ้นในกลางทศวรรษ 2520 โดยมีที่มาอย่างน้อยสองกระแสด้วยกัน

กระแสแรก ได้แก่ การคิดถึงการพัฒนาชนบทด้วย “มรดกทางปัญญา” ของชาวบ้านเอง กล่าวคือ เมื่อเริ่มเกิดกลุ่มนักพัฒนาเอกชนที่

ค้นพบพลังของ “วัฒนธรรมชาวบ้าน” ที่ช่วยเกื้อหนุนให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความพอเพียงในตัวเอง เช่น คุณพ่อนิพนธ์ เทียนนิหาร คุณบำรุง บุญปัญญา คุณอภิชาติ ทองอยู่ ก็ได้ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการทำงานพัฒนาที่ใช้ฐานทางปัญญาของชาวบ้าน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา การพัฒนาชนบทของกลุ่มนักพัฒนาเอกชนเหล่านี้จะเน้นว่า “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน”

พร้อมไปกับการเริ่มหาคำตอบที่หมู่บ้านของนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการก็เริ่มพิจารณา “ชนบท” ด้วยสายตาใหม่ เช่น Peter Kunstadter, E.C. Chapman and S. Sabhasi ใน *Farmer in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand* ซึ่งเป็นการศึกษาระบบเกษตรกรรมบนที่สูง และได้แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อโดยทั่วไปที่ว่าชนเผ่าบนที่สูงทำการเกษตรแบบทำลายธรรมชาตินั้นไม่เป็นความจริงแต่อย่างใด งานศึกษาของ Peter Hinton เรื่อง *Pwo Karen of Thailand : A Preliminary Report* พบว่าชนเผ่าปากาเกอะญอมีความรู้เกี่ยวกับป่าเป็นอย่างดี³²

อาจารย์อานันท์อาจจะเริ่มมองเห็นความจำเป็นในการศึกษา “ชนบท” ด้วยแนวทางอื่นๆ มาบ้างแล้ว ดังปรากฏในข้อสรุปท้ายบทของงานวิจัยเรื่อง “โครงสร้างเศรษฐกิจของชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย “แต่ยังไม่เด่นชัดนัก

จุดเปลี่ยนในการมอง “ชนบท” ของอาจารย์อานันท์ปรากฏชัดเจนในปลายทศวรรษ 2520 จุดเปลี่ยนดังกล่าวนี้เกิดจากการทำงานร่วมกันของนักวิชาการหลายฝ่ายเพื่อที่จะอธิบายปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่า อาจารย์เทอด เจริญวัฒนาได้กล่าวในเรื่องนี้ไว้ว่า

เราจะมองปัญหาทางด้านเกษตรโดยใช้นักเกษตรเป็นคนมอง...ทำให้การมองแคบ ใช้นักสังคมมาองปัญหาเกษตรจะมองได้กว้าง...ในทางกลุ่มของเรามาหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาจารย์ยก

อาจารย์ฉลาดชาย อาจารย์อานันท์ ก็ได้ร่วมทีมกันและคิดว่าเป็นแนวใหม่ที่เราจะพยายามที่จะค้นในทางนี้...วิธีการเก่าๆ หรือวิธีการที่ทำมาแล้วเป็นเผด็จการมากกว่า เพราะเป็นความคิดนักวิชาการที่คิดว่าเกษตรกรต้องการอย่างโน้นอย่างนี้...แต่หลักการใหม่ของเราต้องถามว่า ชาวบ้านต้องการอะไรเสียก่อน...³³

การศึกษาที่ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นความเปลี่ยนแปลงในการศึกษา “ชนบท” โดยเน้นเรื่อง “ป่า” ได้แก่ การศึกษาของอาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ (ซึ่งเป็นเพื่อนที่สนิทสนมมากของอาจารย์อานันท์) ในงานวิจัยเรื่อง “ป่าไม้ของสังคมกับการพัฒนาชนบท” ในปี พ.ศ. 2528 ซึ่งเป็นการมองปัญหาป่าไม้จากมุมมองใหม่โดยเน้นให้ชุมชนระดับหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าไม้ของสังคม

อาจารย์อานันท์ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ “ป่าไม้ของสังคมกับการพัฒนาชนบท” ไว้อย่างน่าสนใจว่า “การที่จะสามารถสร้างป่าไม้ชุมชนได้อย่างชัดเจน โดยที่รัฐเข้าไปมีส่วนไม่มากนัก แต่ว่าปล่อยให้ชนอันอาจการตัดสินใจ...ของชุมชน” และได้เน้นประเด็นที่เป็นหัวใจของ “ป่าชุมชน” เอาไว้ว่า

“เรื่องของกรรมสิทธิ์ ในอดีตที่มีความสามารถที่รักษาป่าหรือว่าเป็นที่ของชุมชน หรือหมู่บ้าน หรือที่ที่เราเรียกว่า ที่ๆ เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่รักษาไว้เป็นป่าชุมชนของชาวบ้านได้ เพราะว่าประชาชนในที่นั้น ในชุมชนนั้น เขามีกรรมสิทธิ์ในที่นั้น หรือในลักษณะที่เป็นกรรมสิทธิ์ทางประเพณี...ในการแก้ไข...ควรเป็นกรรมสิทธิ์ที่มอบให้แก่ชุมชน ผมอยากให้มีการพิจารณาเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกรรมสิทธิ์ชนิดใหม่ที่ยังไม่มีปรากฏในกฎหมายที่ดิน คือให้กรรมสิทธิ์กับชุมชน”³⁴

อาจารย์อานันท์ได้เสนอความคิดในการพิจารณา “ป่าชุมชน” ที่สัมพันธ์แนบแน่นอยู่กับ “กรรมสิทธิ์ชุมชน” โดยตระหนักดีว่าในช่วงเวลานั้นยังไม่มีการศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้เป็นระบบ ดังที่อาจารย์อานันท์

กล่าวว่า

“การที่เรายังให้ความสนใจไม่เพียงพอเกี่ยวกับการใช้ป่าไม้ของชาวบ้านในปัจจุบัน...ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจัง...ทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ถูกต้องเรา...ไม่ได้ไปศึกษาออกมาอย่างเป็นระบบ...เป็นหน้าที่บทบาทวิชาการที่จะเข้าไปทำหน้าที่นี้...ไม่ใช่มาแต่นั่งคิดกันอยู่ในห้องนี้”³⁵

ด้วยความตระหนักถึงปัญหาความขาดแคลนความรู้ทุกมิติเกี่ยวกับชาวบ้าน โดยเฉพาะความรู้ที่เป็นพื้นฐานสำหรับการรักษาฟื้นฟูสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงกับปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการธำรงรักษาทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมของชาวบ้านอันเป็นรากฐานของการพึ่งตนเอง อาจารย์อานันท์ จึงได้ผูกตัวเองเข้ากับการศึกษาในเรื่องชาวบ้านอย่างจริงจัง ในปี พ.ศ. 2532 อาจารย์อานันท์ทำวิจัยเรื่อง “บริบททางสังคมของการเร่งรัดออกโฉนดที่ดินของรัฐ: กรณีศึกษาอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” ผลสรุปที่สำคัญของการศึกษานี้มีว่า

“การออกโฉนดไม่ใช่มาตรการเพียงอย่างเดียวที่จะช่วยประกันความมั่นคงในการถือครองที่ดินและส่งเสริมการผลิตทางการเกษตร...รัฐควรจะพิจารณาดำเนินมาตรการอื่นๆ ควบคู่ไปกับการออกโฉนด...การให้กรรมสิทธิ์ประเภทอื่น นอกเหนือจากกรรมสิทธิ์เอกชนแก่ที่ดินบางประเภท เช่น กรรมสิทธิ์ในที่ดินสาธารณะของชุมชน และป่าสาธารณะของชุมชน เป็นต้น เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร”³⁶

หลังจากนั้น อาจารย์อานันท์ก็ได้ร่วมทีมกับนักวิชาการจำนวนหนึ่งในการศึกษา “ป่าชุมชน” ทั่วประเทศไทย โดยมีอาจารย์เสนห์ จามริก และอาจารย์ยศ สันตสมบัติ เป็นผู้ประสานงานโครงการ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่ดีเยี่ยมในเรื่อง “สิทธิ” ของชาวบ้านในการดูแลและจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเป็นการศึกษาด้วยกรอบคิดทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้เห็นว่าชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ได้ดูแลและจัดการระบบนิเวศและสิ่ง

แวดล้อมในขอบเขตชุมชนของตนเป็นอย่างดี ซึ่งภายหลังพิมพ์ออกมาเป็นหนังสือสามเล่ม เล่มที่สองเป็นโครงการศึกษาชุดป่าชุมชนภาคเหนือ มีผู้ศึกษาวิจัย ได้แก่ ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ สันฐิตา กาญจนพันธุ์³⁷ ซึ่งถือได้ว่ามีความหมายที่สำคัญอย่างยิ่ง ทั้งต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเขตป่าและต่อพัฒนาการทางความคิดของอาจารย์อานันท์เอง

หลังจากโครงการศึกษาป่าชุมชนของอาจารย์เสนห์และอาจารย์ยศแล้ว การศึกษาเรื่อง “ป่าชุมชน” ขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น และเมื่อประกอบกับการทำงานของนักพัฒนาเอกชนในช่วงทศวรรษ 2530 ก็ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับอำนาจขึ้นมา กล่าวคือ ในทศวรรษ 2530 นักพัฒนาเอกชนจำนวนมากที่หันเข้าไปหา “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ได้ร่วมกันสร้างสำนักคิด “วัฒนธรรมชุมชน” ขึ้นมา โดยเน้นอยู่ที่การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการสรรพสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้าน เช่น การผลิต การแก้ปัญหาทางสังคม การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ฯลฯ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักพัฒนาเอกชนดังกล่าวนี้ได้ดึงให้ประเด็นเรื่อง “ป่าชุมชน” กลายเป็นเรื่องสำคัญอย่างโดดเด่น โดยถือว่า “ป่าชุมชน” เป็นเสมือนหลังพิงให้แก่ชาวบ้านในการที่จะต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและปัญหาทางสังคมวัฒนธรรมที่ระบบทุนนิยมนำเข้ามา

กล่าวได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักพัฒนาเอกชนและชาวบ้าน ทำให้ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับป่าที่อาจารย์อานันท์ได้มีส่วนสำคัญในการสร้างขึ้นมา กลายมาเป็นชุดความรู้ที่ใช้ในการต่อรองกับรัฐ เพื่อที่จะกดดันให้รัฐแบ่งสรรอำนาจในการดูแลป่าให้แก่ชาวบ้าน ช่วงเวลาของการต่อสู้ด้วยความรู้และการเคลื่อนไหวทางสังคมนี้ อาจารย์อานันท์เป็นเสมือน “หัวไป” ของนักพัฒนาเอกชนโดยเฉพาะกลุ่มที่ทำงานเรื่อง “ป่าชุมชน” อย่างจริงจัง โดยที่ตัวอาจารย์อานันท์เองได้เข้าไปร่วมเคลื่อนไหวอย่างสุดแรงเกิด โดยทุ่มเททั้งแรงกาย แรงใจ

และแรงบันดาลใจ จนกระทั่ง “ความผูกพันและผืนต่อ” ที่อาจารย์อานันท์มีต่อเรื่อง “สิทธิชุมชน” นี้ไม่ได้มีเพียงแค่การเคลื่อนไหวทางวิชาการเท่านั้น แต่อาจารย์อานันท์ได้เข้าไปมีส่วนช่วยเหลือชาวบ้านในการประกันตัวเมื่อชาวบ้านได้ใช้อุดมการณ์ “สิทธิชุมชน” ในการเข้ายึดคืนที่ดินของชุมชนที่นายทุนครอบครองไว้โดยผิดกฎหมาย และอาจารย์อานันท์ได้แสดง “ไฮปาร์ค” ต่อหน้าชาวบ้านเรือนพันด้วย นอกจากนี้อาจารย์อานันท์ยังได้เดินทางไปเสนอความคิดเห็น, ต่อสู้ทางความคิด และร่วมในการร่างและการรณรงค์เรื่องกฎหมายป่าชุมชนอยู่เสมอ และมีบทบาทอย่างมากในการรณรงค์ให้เกิดการร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 เพื่อที่จะให้มีบทบัญญัติเรื่อง “สิทธิชุมชน” ในการจัดการทรัพยากรและศิลปวัฒนธรรม นับว่าอาจารย์อานันท์ได้ผูกตัวเองเข้ากับการเคลื่อนไหวโดยใช้ชุดความรู้ที่ตนเองได้มีส่วนสำคัญในการสร้างขึ้นนั่นเอง

หลังการรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549 เมื่อร่างกฎหมายป่าชุมชนที่เสนอขึ้นมาโดยประชาชนถูกโยกย้ายในสภานิติบัญญัติแห่งชาติของคณะรัฐประหาร อาจารย์อานันท์ก็ได้แสดงความเสียใจอย่างมากในหน้าหนังสือพิมพ์คอมพิวเตอร์ของสำนักข่าว “ประชาไท”³⁸ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันอย่างลึกซึ้งที่อาจารย์อานันท์มีต่อกฎหมายป่าชุมชนอย่างไม่เสื่อมคลาย

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า อาจารย์อานันท์ได้ผ่านช่วงเวลาสำคัญในระหว่าง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 มาอย่างคนที่ “ผ่านพบแต่ไม่ผูกพัน” แต่แล้วก็ได้ก้าวไปสู่ “ความผูกพันและผืนต่อ” ในขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชน โดยที่อาจารย์อานันท์ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ “ชนบท” ในมิติที่ซับซ้อนมากขึ้น และเมื่อมาถึงต้นทศวรรษ 2540 อาจารย์อานันท์ก็ได้สรุปแก่นแกนทางความคิดของตนเองออกมาเป็นมโนทัศน์อันโด่งดัง ที่อานันท์ตั้งชื่อไว้เองว่า “วิธีคิดเชิงซ้อน”

ในการเริ่มกล่าวถึง “วิธีคิดเชิงซ้อน” ในระยะแรกๆ ดูเหมือนอาจารย์

อานันท์ตั้งใจจะให้ป็นทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ หากแต่เมื่อเวลาผ่านไปไม่นานนัก อาจารย์อานันท์ก็พบว่าหากนำ “ความคิดเชิงซ้อน” มาเน้นในแง่ที่เป็น “วิธีคิด” จะมีประโยชน์ต่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์มากกว่า อาจารย์อานันท์จึงกล่าวถึง “วิธีคิดเชิงซ้อน” ในเกือบทุกเวทีการสัมมนา จนในบางครั้งเมื่ออาจารย์เอ่ยถึง “วิธีคิดเชิงซ้อน” ขึ้นมา ก็จะมีเสียงหัวเราะในที่ประชุม เพราะใครๆ ก็พากันคาดว่าจะเป็นอาจารย์อานันท์พูดวลีนี้ออกมาอย่างแน่นอน ซึ่งอาจารย์อานันท์เองก็ร่วมหัวเราะขบขันตามไปด้วย แต่ก็จะเน้นเสมอว่าเรามี “วิธีคิดเชิงซ้อน” นั้นจะทำให้นักศึกษาสังคมศาสตร์ทั้งหลายหลุดพ้นจากกับดักทางความคิดเชิงเดี่ยวได้อย่างไร รวมทั้งแสดงให้เห็นทั้งโดยตรงและโดยนัยว่า การที่จะใช้ “วิธีคิดเชิงซ้อน” ได้อย่างมีประสิทธิภาพได้จริง จะต้องมีความรู้ข้อมูล และจะต้องศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ที่พิจารณาบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคมที่ตนศึกษาอย่างลึกซึ้งรอบด้าน จนมองเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงอันซับซ้อนต่างมิติหรือต่างระดับระหว่างเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ที่แวดล้อมปรากฏการณ์ที่ศึกษา แทนที่จะมองเฉพาะความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่เป็นไปตามทฤษฎีหนึ่งๆ อย่างตายตัว

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในช่วงเวลาที่อาจารย์อานันท์ “ผูกพันและผืนต่อ” นี้ ได้ทำให้บางครั้งอาจารย์อานันท์ “หลุด” จากหลักการทางวิชาการอยู่บ้าง เช่น ในกรณงานวิจัยสำคัญเรื่อง *วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน* อาจารย์อานันท์ได้อธิบายถึงการบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่าซึ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชาวบ้านในบางพื้นที่ที่เลือกศึกษาและในช่วงเวลาที่ทำกำรศึกษานั้น ไม่ได้ดูแลรักษาป่า แต่ได้ทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามในตอนท้ายอาจารย์อานันท์ก็ยังยืนยันว่าชาวบ้านมีอุดมการณ์ของชุมชนในการอนุรักษ์ป่า ความขัดแย้งในการอธิบายเช่นนี้ถูกอาจารย์อานันท์มองข้ามไปเพราะความ “ผูกพันและผืนต่อ” ที่อานันท์มีให้แก่ชาวบ้านนั่นเอง³⁹

การศึกษาเรื่อง *วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณี*

ศึกษาภาคเหนือตอนบน มีความสำคัญต่อการศึกษาทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทภาคเหนืออย่างมาก เนื่องจากว่าเป็นการศึกษาด้วยวิธีคิดทางประวัติศาสตร์ ที่ได้มีการกำหนดยุค (periodization) ของความเปลี่ยนแปลงในชนบทเสียใหม่ ซึ่งทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงหรือวิวัฒนาการในการบุกเบิกที่ทำกินตลอดจนผลกระทบต่อชาวบ้านและต่อป่าตามจังหวะเวลาได้อย่างชัดเจน และการแบ่งยุคในหนังสือเล่มนี้ได้มีอิทธิพลต่อนักศึกษาที่ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับ “ชนบท” จำนวนมาก โดยที่นักศึกษาจะหยิบเอา “เวลา” หรือยุคที่อาจารย์อานันท์กำหนดขึ้น ไปใช้นั้นในการอธิบายประเด็นที่ตนศึกษา แม้ว่าหลายกรณีด้วยกันที่ “ประเด็นปัญหา” ที่นักศึกษาสงวนใจนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องป่าเลยก็ตาม

จำเป็นต้องกล่าวด้วยว่า ถึงแม้อาจารย์อานันท์จะมี “ความผูกพันและฝืนต่อ” ในเรื่องสิทธิชุมชนของชาวบ้านอย่างแรงกล้าสืบมาจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากอาจารย์อานันท์มีธรรมชาติเป็นนักวิชาการที่ต้องคอยทบทวนความรู้หรือกรอบการอธิบายต่างๆ และติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการอยู่เสมอ จึงทำให้อาจารย์อานันท์ไม่ยึดติดกับกรอบความคิดเดิมอย่างตายตัว และเริ่มประเมินสถานภาพความรู้เกี่ยวกับชนบทอีกครั้งหนึ่งเมื่อเริ่มพบว่ามี “ทฤษฎีใหม่” หรือ “วิธีคิดใหม่” ที่เข้ามาท้าทายกรอบความคิดเดิม ดังปรากฏว่าในช่วงทศวรรษ 2540 เมื่อกระแสความคิด “หลังสมัยใหม่”⁴⁰ ได้แพร่อิทธิพลในสังคมวิชาการ โดยได้เสนอทั้งการพิจารณาประเด็นปัญหาเดิมในมุมมองใหม่ และการมองประเด็นปัญหาใหม่ๆ ที่ไม่เคยได้รับความสนใจมาก่อน

อาจารย์อานันท์ก็ได้หันมาศึกษาและสร้างความรู้ทางมานุษยวิทยาด้วยแนวความคิดแบบหลังสมัยใหม่อย่างรวดเร็ว เพราะอาจารย์อานันท์เองมีพื้นฐานความคิดที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมไทยและในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อเพิ่มอำนาจ (empower) หรือเพิ่ม “สิทธิ” ของชาวบ้านให้สูงขึ้นอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อแนวความคิดแบบหลังสมัยใหม่สอดคล้องกับพื้นฐานความคิดเดิม อาจารย์อานันท์จึงรับมาใช้ใน

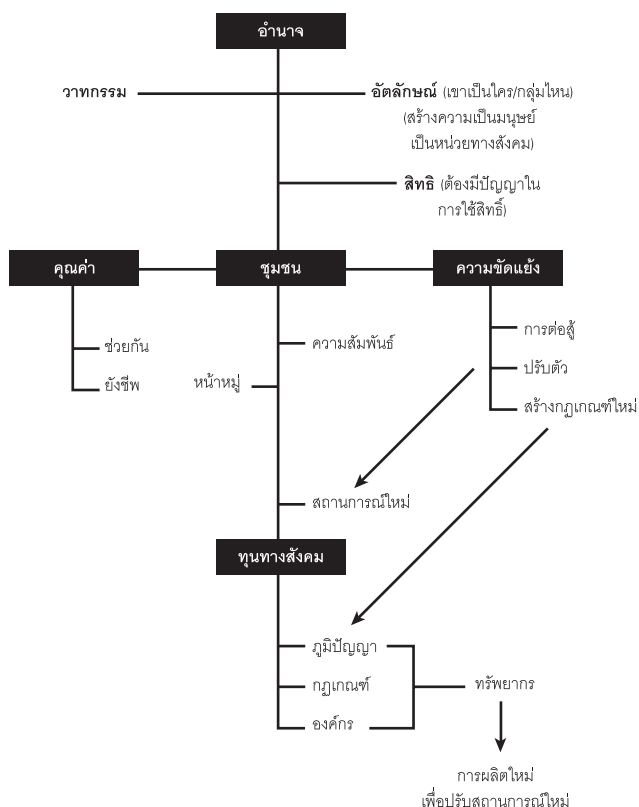
ทันที และได้กระตุ้นให้วงวิชาการรวมทั้งนักศึกษาได้เข้าใจเรื่อง “อานาจ” ในทัศนะแบบหลังสมัยใหม่อย่างชัดเจน โดยชี้ให้เห็นว่า “อานาจ” ในทัศนะแบบหลังสมัยใหม่มีอยู่ในความสัมพันธ์ทุกๆ ความสัมพันธ์ ซึ่งแตกต่างจากทัศนะแบบเวเบอร์ที่มอง “อานาจ” ของบุคคลและสถาบัน และแตกต่างจากทัศนะแบบมาร์กซิสต์ที่มองว่า “อานาจ” ผังตัวอยู่ในโครงสร้างสังคม และเมื่อเร็วๆ นี้ อาจารย์อานันท์ก็ได้บรรยายเรื่อง “วาทกรรม” ไว้อย่างกระจ่างชัด⁴¹

การเปลี่ยนมาทำการศึกษามานุษยวิทยาด้วยวิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่ของอาจารย์อานันท์ เกิดขึ้นในจังหวะเดียวกับที่มโนทัศน์ “วัฒนธรรมชุมชน” เริ่มได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการทั้งเศรษฐศาสตร์การเมืองและมานุษยวิทยามากขึ้น งานวิพากษ์ “วัฒนธรรมชุมชน” ที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงมากได้แก่ หนังสือที่เสนอให้พิจารณาวัฒนธรรมชุมชนในชนบทเสียใหม่ ของอาจารย์ คีตาฮารา (Atsushi Kitahara และบทความของอาจารย์แอนดรู วอล์คเกอร์ (Andrew Walker) ในเรื่อง “The Karen consensus : Ethic Politics and Resource-use Legitimacy in Northern Thailand” วิทยานิพนธ์ของอาจารย์ยุคติ มุกดาวิจิตร⁴² เป็นต้น อาจารย์อานันท์เป็นผู้หนึ่งที่ได้ทำการวิพากษ์แนวคิด “วัฒนธรรมชุมชน” อย่างจริงจัง เพราะในกลางปี พ.ศ. 2539 อาจารย์อานันท์ได้เข้าร่วมโครงการวิจัย “เมืองไทยในความคิดและความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส” โดยเป็นผู้วิจัยความคิดและความใฝ่ฝันของศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ในรายงานผลการวิจัยอาจารย์อานันท์ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะอุดมคติของอาจารย์ฉัตรทิพย์ในการศึกษา “ชุมชน” โดยหยิบประเด็นการวิจารณ์จากนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ร่วมอยู่ในกระแสวิพากษ์วิจารณ์สำนักคิด “วัฒนธรรมชุมชน”⁴³

ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อานันท์ได้เสนอบทความทบทวนกรอบความคิดหรือวิธีการศึกษา “ชนบท” ในเรื่อง “หมู่บ้านในสังคมไทย : ข้อโต้แย้งทางความคิด” ซึ่งได้แบ่งการศึกษาหมู่บ้านออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ การ

ศึกษาในเชิงคุณค่า การศึกษาเชิงประจักษ์ การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ และการศึกษาเชิงวาทกรรม ซึ่งอาจารย์อานันท์ได้จัดการศึกษาของตนเองไว้ในกลุ่มการศึกษาหมู่บ้านเชิงวาทกรรม

การจำแนก “วิธีการศึกษาหมู่บ้าน” ของนักวิชาการทั้งหลายออกเป็นสี่กลุ่มในบทความดังกล่าวนี้ เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งของอาจารย์อานันท์ เพราะส่งผลให้อาจารย์อานันท์ได้พัฒนากรอบความคิดเรื่อง “สิทธิชุมชน” ให้มีความซับซ้อนมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้ความซับซ้อนนั้นเป็นระบบที่เข้าใจได้กระจ่างชัดและง่ายขึ้น ดังปรากฏในการสร้างแผนภูมิ 5 มิติของการศึกษาชุมชน



จากแผนภูมิ อาจารย์อานันท์ได้แสดงภาพมิติตามความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีทั้งส่วนที่เป็นมรดกของชุมชน และส่วนที่เป็นการปรับตัวของชาวบ้าน คือการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ในสถานการณ์ใหม่เพื่อที่จะทำให้ชาวบ้านมีอำนาจมากขึ้นในการจัดการทรัพยากร

ประสบการณ์ทั้งหมดที่ผ่านมา ได้ทำให้อาจารย์อานันท์ก้าวพ้นมาจากการอบคุดและวิธีวิทยาที่ตายตัวอันเป็นผลมาจากความผูกพันและความต้องการที่จะต่อสู้เพื่อ “สิทธิในการจัดการทรัพยากร” ของชาวบ้าน เปลี่ยนมาสู่ความยืดหยุ่นในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทและมองเห็นถึงพลังของชาวบ้านในการที่จะปรับตัวสร้างความหมายใหม่ของ “ชุมชนชาวบ้าน” เพื่อที่จะต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ขยายเข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบการใช้ทรัพยากรเดิมของชาวบ้าน จนชาวบ้านสูญเสียสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการผลิตและการดำรงชีวิต

อาจารย์อานันท์ นิยามความหมายของ “ความเป็นชุมชน” ไว้ดังนี้ “ความเป็นชุมชน เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์อำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งมีทั้งความกลมกลืนและความขัดแย้ง เปลี่ยนแปลงได้และสามารถผลิตซ้ำและผลิตใหม่ได้ ไม่ใช่อุดมคติ และไม่ใช่เรื่องของหน่วยที่ติดกับพื้นที่อย่างตายตัว แต่ปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่ายที่กว้างขวางซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่ก็ได้ ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนก็ไม่ใช่หน่วยอิสระที่อยู่โดดเดี่ยว หากดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับภายนอก ทั้งรัฐและตลาด”⁴⁴

ทศวรรษ 2540 จึงเป็นช่วงเวลาที่ทำให้อาจารย์อานันท์ได้พยายามชี้ให้เห็นว่า จำเป็นจะต้องหลุดออกจากการยึดติดทฤษฎีหรือคำตอบสำเร็จรูปทั้งหลาย โดยให้เหตุผลว่า “ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่ผ่านมา มักชักนำให้นักวิจัยติดกับดักของความคิดคู่ตรงกันข้าม” ขณะเดียวกันอาจารย์อานันท์ก็เสนอให้ “เปลี่ยนมุมมองทฤษฎีในฐานะที่เป็นวิธีคิด...เพราะไม่เพียงช่วยให้ นักวิจัยหลุดตัวเองจากการยึดติดคำตอบสำเร็จรูปเท่านั้น แต่ยังเสริม

วิธีวิทยาในการตั้งโจทย์วิจัยด้วย”⁴⁵

อาจารย์อานันท์รับอิทธิพลของแนวคิดหลังสมัยใหม่ในส่วนที่เป็นแก่นแกน โดยเฉพาะในส่วนของ การ “ตั้งคำถาม” หรือตั้งข้อสงสัยกับสิ่งที่เราเชื่อไปแล้วว่าเป็นความจริง “เมื่อก่อนเราคิดถึงทฤษฎี เราก็นึกว่าเราพยายามหาคำตอบจากทฤษฎีว่าเขาตอบเอาไว้อย่างไร....ทฤษฎีในยุคหลังสมัยใหม่จึงไม่ใช่คำตอบ แต่เป็นเรื่องวิธีคิด..และวิธีคิดที่สำคัญประการหนึ่งก็คือความคิดที่ว่าความรู้เป็นการสร้างทางสังคม (social construction)...อีกด้านของความคิด ก็คือ การรื้อถอนความคิด (deconstruction)”⁴⁶

ขณะเดียวกัน อาจารย์อานันท์ก็ตระหนักดีว่าหากกล่าวเพียงแค่ว่าทฤษฎีหรือวิธีคิด ก็อาจจะไม่ชัดเจนเพียงพอ อาจารย์อานันท์จึงได้แสดงให้เห็นส่วนที่เป็นสาระของ “วิธีคิดเชิงซ้อน” อันได้แก่ การเชื่อมโยงความคิด (conceptualization) ซึ่งจะช่วยให้สามารถตั้งโจทย์วิจัยและตอบคำถามการวิจัย โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงอันซับซ้อนของเงื่อนไขหรือปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว นั่นเอง

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวิทยาของความรู้ และความเปลี่ยนแปลงของการศึกษา “ชนบทไทย” ในช่วงเวลาต่างๆ เป็นบริบทที่สำคัญที่อาจารย์อานันท์มีปฏิสัมพันธ์ได้ตอบอย่างกระตือรือร้น งานทางวิชาการของอาจารย์อานันท์ไม่เคยหยุดนิ่งทั้งในเชิง “พื้นที่” ที่อาจารย์อานันท์เข้าไปศึกษา ในเชิงประเด็นปัญหาทางวิชาการที่อาจารย์อานันท์สนใจศึกษา และในเชิงวิธีวิทยาในการศึกษา การมีปฏิริยาโต้ตอบอย่าง “เกาะติดสถานการณ์” ทั้งทางสังคมและทางวิชาการ ทำให้อาจารย์อานันท์สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่ช่วยให้สังคมไทยและวงวิชาการได้ติดตามความเปลี่ยนแปลง ปัญหา และทางเลือกใหม่ๆ อยู่เสมอ

ล่าสุดนี้ ปรากฏว่าอาจารย์อานันท์ซึ่งเกาะติดอยู่กับความเปลี่ยนแปลงของชนบท ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า ชนบทไทยไม่เป็นอย่างเดิมอีกแล้ว เพราะชาวบ้านในชนบทได้ก้าวมาสู่การเป็นแรงงานนอกระบบ

พร้อมกับนั้นอาจารย์อานันท์ก็ได้ส่งเสริมให้นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาหลายคนทำการวิจัยเกี่ยวกับแรงงานนอกระบบ

นอกจากสร้างความรู้เพื่อจะรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมแล้ว อาจารย์อานันท์ยังได้เน้นหน้าที่ทางสังคมของการสร้างความรู้ทางวิชาการที่จะต้องเป็นความรู้เพื่อ “การแสวงหาทางเลือกใหม่ๆ เพิ่มขึ้น” และ เป็นความรู้ที่ช่วยเปลี่ยนกฎเกณฑ์ทางสังคมให้เกิดความเป็นธรรม และให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสังคม โดยเน้นว่า

“เราไม่ได้วิจัยไปเพื่อให้ได้ความรู้มาประดับบารมี..การวิจัยจึงต้องมีฐานะเป็นพื้นที่ทางสังคมของการเปลี่ยนแปลงด้วย นอกจากการสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ได้แล้ว มีส่วนสำคัญในการสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ๆ ทางสังคม...”⁴⁷

อานันท์กับการสร้างทฤษฎีสังคมศาสตร์

หลังจากอาจารย์อานันท์ก้าวผ่านยุคสมัยของความ “ผูกพันและฝันต่อ” มาแล้ว ก็ได้ก้าวเข้าสู่คุณภาพใหม่ ก็คือ การสร้าง “ทฤษฎี” เกี่ยวกับคนพื้นถิ่น เพื่อตอบโต้กับความรู้ชุดเดิมของจักรวรรดินิยมสยามที่ยึดล้าหน้าเป็นอาณานิคมภายใน

โดยทั่วไปแล้วผลงานของอาจารย์อานันท์อาจจะแบ่งออกได้เป็นสองส่วนที่มีความสัมพันธ์กัน ส่วนแรกได้แก่การอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะ “สังคมชนบท” อีกส่วนหนึ่งได้แก่ การยกระดับความรู้เฉพาะพื้นที่ให้มี “ลักษณะทั่วไป” คือเป็น “ทฤษฎี” หรือคำอธิบายที่สามารถส่องแสงสว่างไปสู่พื้นที่อื่นๆ ทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ ได้ชัดเจนขึ้นด้วย ซึ่งความพยายามในประการหลังนี้ปรากฏอยู่ในบทความของอาจารย์อานันท์ที่ได้รับการรวมเป็นหนังสือเล่มในทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา ซึ่งอาจารย์อานันท์ได้ทำการศึกษาบาง “พื้นที่” และขณะเดียวกันก็ได้ยกระดับความรู้ที่ได้มา ให้มีพลัง

ในการอธิบายปรากฏการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ ได้กว้างขวางขึ้น พร้อมกับแสดงให้เห็นด้วยว่า กระบวนการยกระดับความรู้ นั้น ต้องวางอยู่บนฐานคิดหรือต้องคำนึงถึงมิติอะไรบ้าง

การที่จะเข้าใจความหมายทางสังคมการเมืองของผลงานอาจารย์ อานันท์ทั้งสองส่วนอย่างชัดเจน จำเป็นจะต้องเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในโลกโดยรวมเสียก่อน กล่าวคือ การศึกษาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์โดยเฉพาะสาขาวิชามานุษยวิทยาของนักวิชาการตะวันตกนั้น ได้ถูกนักวิชาการจากประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมหรือประเทศในโลกที่สามช่วงชิงพื้นที่ทางวิชาการไปได้ โดยกลุ่มนักวิชาการ “พื้นเมือง” เหล่านี้ ได้ปฏิเสธชุดความรู้เดิมที่ได้รับการสถาปนาโดยนักวิชาการตะวันตก ด้วยการให้เหตุผลว่า ชุดความรู้เดิมดังกล่าวนั้นได้รับการสร้างขึ้นมาจากเพื่อรองรับระบอบอาณานิคม

การปฏิเสธชุดความรู้แบบเดิมของเจ้าอาณานิคม ได้ทำให้นักมานุษยวิทยา “พื้นเมือง” เสนอทฤษฎีอธิบายสังคมด้วยกรอบความคิดใหม่ๆ พร้อมกันนั้นก็ได้เข้าไปทำงานในมหาวิทยาลัยต่างๆ หลายแห่งในประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อแสดงพลังในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมของตน จากมุมมองของคน “พื้นเมือง” ที่มีความลุ่มลึกมากกว่าคำอธิบายจากมุมมองของคนผิวขาว เพราะเป็นชุดคำอธิบายที่มีรากฐานมาจากการศึกษาท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่นเอง ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีข้อได้เปรียบนักวิชาการผิวขาวอยู่มาก เนื่องจากมีพื้นความรู้เกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมของท้องถิ่นดีอยู่แล้ว แต่ได้รับการฝึกฝนให้สามารถใช้วิธีวิทยาในการศึกษาแบบตะวันตกเช่นเดียวกับนักวิชาการชาวตะวันตกทุกประการ นอกจากนี้ วิชาการทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในสองทศวรรษที่ผ่านมา ยัง “ใจกว้าง” ขึ้นมาก เพราะยอมรับการทำความเข้าใจจากมุมมองที่แตกต่าง ไม่เชื่อใน “ความเป็นกลาง” หรือการปลอดจากอคติอีกต่อไป กลับเห็นว่าอารมณ์ความรู้สึกมีความสำคัญต่อการเข้าถึง “ความจริง”

อาจารย์อานันท์ได้ทำในสิ่งที่เหมือนกับนักวิชาการ “พื้นเมือง” ร่วม

สมัย นั่นก็คือ การทำให้เกิดชุดความรู้ใหม่และมีลักษณะทั่วไปของการอธิบายได้ในระดับหนึ่ง โดยปฏิเสธชุดความรู้เดิมที่นำมาซึ่งอำนาจของเจ้าอาณานิคม

ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนรูปและความหมายของ “ความรู้ชาวบ้าน” ให้กลายเป็นทฤษฎีหรือความรู้ที่มีลักษณะทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่าอาจารย์อานันท์ได้หยิบเอาความคิดเรื่อง “ของหน้าหมู” ซึ่งเป็นคำที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวัน มาเชื่อมโยงเข้ากับระบอบกรรมสิทธิ์ จากนั้นก็ได้เชื่อมเข้ากับคำว่า “ชุมชน” ที่วงวิชาการใช้กัน ซึ่งทำให้ทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ร่วมกันมีฐานะเป็น “ทรัพย์สินของชุมชน” เกิดเป็นโมโนทัศน์ทางวิชาการที่มีลักษณะทั่วไป หรือกลายเป็นวาทกรรม “สิทธิชุมชน” ที่นำมาสู่ปฏิบัติการต่างๆ มากมาย

อาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนรูปและความหมายของ “ของหน้าหมู” ให้กลายเป็นความรู้ที่นักวิชาการยอมรับกันทั่วไป ก็คือกระบวนการเดียวกันกับการเปลี่ยนรูปของความรู้และคำท้องถิ่นในวงการศึกษามานุษยวิทยาในประเทศตะวันตกในปัจจุบันนั่นเอง

นอกจากนั้น อาจารย์อานันท์ได้ทำให้เกิดการมอง “คนด้อยโอกาส” ด้วยมุมมองใหม่ อาจารย์อานันท์มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้คำว่า “คนชายขอบ” มีนัยยะทางวิชาการและทางสังคมการเมืองแบบใหม่ โดยทำให้เห็นถึงกระบวนการของประเทศไทยที่ทำให้คนบางกลุ่ม “กลายเป็นคนชายขอบ” คือตกไปอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ที่ต้องเสียเปรียบ ด้อยโอกาส ปราศจากสิทธิและอำนาจ แต่ “คนชายขอบ” ก็ได้ยอมรับสภาพโดยดุษณี กลับพยายามต่อสู้เพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญคือการประกอบสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่เอื้อให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองมากขึ้น เข้าถึงทรัพยากรได้มากขึ้น และมีความเสมอภาคทางสังคมมากขึ้น ซึ่งอาจารย์อานันท์ก็ได้ร่วมกับนักวิชาการอื่นๆ ในการศึกษาการเปลี่ยนความหมายของตนเองของชาวบ้านที่ลื่นไหลอย่างสัมพันธ์กับบริบทในระยะหลายปีที่ผ่านมา

พลังของชุดความรู้ที่อาจารย์อานันท์นำมาจากชาวบ้านแล้วเปลี่ยนรูปแบบเปลี่ยนความหมาย ไม่เพียงแต่จะสื่อสารกันในวงวิชาการเท่านั้น ยังถูกนำไปในการสื่อสารทางสังคมในหมู่บ้านด้วย กลายเป็น “ทุนวัฒนธรรม” ของชาวบ้าน และชาวบ้านก็รู้สึกว่าคุณรู้เป็นสมบัติของพวกเขา ที่สามารถนำไปใช้ในการต่อสู้กับรัฐ และการคิดถึง “สิทธิชุมชน” ของชาวบ้าน นำไปสู่การเปลี่ยนความสัมพันธ์ในกลุ่มชาวบ้าน โดยชาวบ้านเล็กผูกตัวเองเข้ากับ “ปึกบ้าน” แบบเดิม หันมาเน้น “ชุมชน” และ “สิทธิชุมชน” มากขึ้น เพราะมโนทัศน์ทางสังคมใหม่นี้ทำให้พวกเขามีความหมายทางสังคมการเมืองมากกว่าเดิม กล่าวได้ว่า การสร้าง “ทฤษฎี” ของอาจารย์อานันท์ที่มีพื้นฐานมาจากเนื้อหาของชุมชนในสังคมไทยเอง มีคุณูปการที่สำคัญยิ่ง

ความสามารถในการสร้าง “ทฤษฎี” หรือ “วิธีคิด” ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชนมีพื้นฐานที่สำคัญมาจากความเข้าใจในพัฒนาการของประวัติศาสตร์ที่ทำให้อาจารย์อานันท์ไม่จัดข้อมูลอย่าง “ผิดฝาผิดตัว”⁴⁸ ขณะเดียวกันก็ไม่เคยพิจารณาประเด็นปัญหาใดๆ อย่างหยุดนิ่ง เช่น ไม่มองชุมชนท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นอุดมคติ เพราะในความเป็นจริง ชุมชนท้องถิ่นกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นอาจารย์อานันท์จึงได้พยายามสังเคราะห์ประสบการณ์ในการวิจัยเพื่อหาแนวทางมุมมองและวิธีคิดในการศึกษาชุมชนอยู่ตลอดเวลา จนได้ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับลักษณะร่วมของแนวทางมุมมองและวิธีคิดทั้งหมดที่ได้เคยใช้ในงานวิจัยทั้งหลาย ซึ่งท่านเรียกว่า “วิธีคิดเชิงซ้อน” นั่นเอง

ความสำคัญทางวิชาการของงานเขียนอาจารย์อานันท์มีมากเสียจนกล่าวได้ว่าหากใครจะศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชนภาคเหนือตอนบน จำเป็นจะต้องอ่านผลงานของอาจารย์อานันท์ไม่ว่าอ่านแล้วจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยก็ตาม เพราะงานศึกษาทั้งหมดของอาจารย์อานันท์ทำให้มองเห็นและเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมภาคเหนือตอนบนได้อย่างชัดเจน การบุกเบิกขอบเขตจินตนาการการศึกษาใน

เรื่องชุมชนของอาจารย์อานันท์ได้ทำให้เปิดพรมแดนที่รอให้อนุชนรุ่นหลังเดินตามเพื่อแสวงหาต่อไป

นอกจากความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงแล้ว อาจารย์อานันท์ได้ยกระดับความรู้ที่ทำให้มองเห็น “ลักษณะทั่วไป” เชิงทฤษฎี จึงสามารถนำไปใช้ในการตั้งโจทย์วิจัย และการสร้างแนวการวิเคราะห์เพื่อศึกษาพื้นที่อื่นๆ ได้เป็นอย่างดี จึงไม่น่าแปลกใจที่อาจารย์อานันท์ได้รับเชิญเป็นผู้ชี้แนะการศึกษาชุมชนในพื้นที่ภาคอื่นๆ ตลอดมา เช่น การศึกษาชุมชนภาคใต้ที่ดำเนินการโดยอาจารย์มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ดร. เลิศชาย ศิริชัย เป็นต้น

บทส่งท้าย

การอ่านงานศึกษาอาจารย์อานันท์นั้นไม่เพียงแต่จะทำให้เกิดปัญญาในการคิดค้นคว้าต่อแล้ว ที่สำคัญงานศึกษาของอาจารย์อานันท์เป็น “ประวัติศาสตร์” ไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ งานศึกษาของอาจารย์เป็นผลงานของนักวิชาการร่วมสมัยที่ศึกษาท้องถิ่นจากวิสัยทัศน์ของ “คนพื้นที่” เอง จึงตอบปัญหาของท้องถิ่น และสร้างเสริมอำนาจให้แก่คนในท้องถิ่น อันเป็นการเสริมให้คนในท้องถิ่นก้าวไปสู่สังคมที่มีความเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งการศึกษาลักษณะนี้ของอาจารย์อานันท์ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวของคนในท้องถิ่นอย่าง เป็นสำคัญ การสร้างงานเขียนของอาจารย์อานันท์จึงมีความหมายเป็นการสร้าง “ประวัติศาสตร์” อีกโสดหนึ่งด้วย

อาจารย์อานันท์ได้ร่วมในการถากถางหนทางให้แก่คนในวงวิชาการ และแก่ชาวบ้านในสังคมไทย จนราบรื่นขึ้นกว่าเดิมมากแล้ว อาจารย์อานันท์ยังคงถากถางทางใหม่ๆ เพิ่มขึ้น เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่คนในวงวิชาการและให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งอาจารย์อานันท์ได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดด้วยผลงานและด้วยวิถีชีวิตของตนเอง ว่าทางเดินของนักวิชาการและของชาวบ้านต้องเชื่อมต่อกันอย่างแบ่งแยกไม่ได้

พันธกิจของนักวิชาการอันได้แก่การเปิดเผยให้สังคมได้เห็น “สายสัมพันธ์” ของข้อมูลปลีกๆ ที่ดูเหมือนเป็นอิสระจากกันให้เชื่อมต่อกันจนเกิดความหมายใหม่ที่สำคัญ (Meaningful)

และทำให้เห็นทางเลือกใหม่ที่เป็นไปได้มากขึ้นสำหรับการแก้ปัญหาและการสร้างชีวิตที่ดีขึ้น

ท่ามกลางความอ่อนแอของความรู้ทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งทำให้สังคมไทยมีพลังน้อยลงในการเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความรู้หรือปัญญา ของสังคมไทยถูกแช่แข็งอยู่ภายใต้วาทกรรมความเป็นไทยมาโดยตลอดจึงทำให้สังคมไทยไม่สามารถที่จะปรับตัวรับกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ อาจารย์อาณันท์ได้สร้างปฏิบัติการทางสังคมตามพันธกิจอย่างเต็มที่ตลอดมา แม้ว่าสังคมไทยยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างที่อาจารย์วาดหวังไว้ แต่สิ่งที่อาจารย์ได้สร้างก็จะเป็นบันไดที่เราทั้งหลายจะได้ใช้เดินทางไปสู่อนาคตที่ดีกว่าร่วมกัน

เชิงอรรถ

1. ขอขอบพระคุณอาจารย์เกษียร เตชะพีระ และผู้วิจารณ์บทความของวารสาร ที่ให้ข้อคิดที่สำคัญ สำหรับการทบทวนคุณภาพงานของอานันท์ที่มีต่อการศึกษา মানুষวิทยา ในสายมาร์กซิสต์ บทบาทของปัญญาชน ตลอดจนเศรษฐศาสตร์การเมืองของสังคมนิยม ชาวนา โปรตุเกส เครก เรย์โนลด์ส์ แอนดรู เทอร์ตัน พอล โคเฮน ชิเกฮารุ ทานาเบะ และวลันต์ ปัญญาแก้ว ในเล่มเดียวกัน บทความชิ้นนี้ ทำหน้าที่ในการวิเคราะห์การเติบโตและพัฒนาการทางความคิดของอานันท์ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างยุค 1960-1970 ตลอดจนบทบาททางความคิดของอานันท์ที่มีต่อชุมชนทั้งในและนอกวงการวิชาการ
2. ทศวรรษ 1970 จึงเป็นทศวรรษของการเคลื่อนไหวของนักศึกษาทั่วโลก นักศึกษามหาวิทยาลัยโตเกียวยึดติดไว้จนในปีนั้นต้องดริบนักศึกษาเข้าเรียนหนึ่งปี นักศึกษามหาวิทยาลัยคอร์เนลก็ยึดติดเช่นกัน อาจจะกล่าวได้ว่าปัญญาชนจำนวนมากในปัจจุบันนี้ได้รับผลกระทบทางด้านปัญญามาจากการระเบิดของเหตุการณ์ 1968
3. การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการปลายปี พ.ศ. 2547
4. Robin Blackburn (1976) ในการถ่ายทอดความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจนี้ได้ ใน สมเกียรติ วันทะนะ (2524).
5. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2509)
6. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2510)
7. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (25127)
8. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (มปท).
9. การสนทนาไม่เป็นทางการ 2549
10. ผู้เขียนได้มีโอกาสสำรวจหนังสือปรัชญาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของอาจารย์อานันท์ พบว่ามีหนังสือจำนวนมากที่หาไม่ได้ในห้องสมุดประเทศไทย รวมทั้งหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ของปัญญาชนญี่ปุ่นหลังสงคราม อาทิ Masao Maruyama
11. อานันท์ กาญจนพันธุ์(2519) วารสารธรรมศาสตร์ฉบับนี้มี อาจารย์อานันท์ได้แปลบทความของอาจารย์เดวิด เค วัยอาจ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาของพิมพ์ด้วย ได้แก่บทความเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยแบบตำนานและพงศาวดาร” และมีบทความการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ของอาจารย์ กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร เรื่อง การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาลงงวิจิตรวาทการ ซึ่งอาจารย์กอบเกื้อ ถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยอีกท่านหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากบทความที่พยายามจะเข้าใจความคิดทางประวัติศาสตร์ในลัทธิเป็นงานศึกษาขั้นแรกของการประวัติศาสตร์จึงทำให้ผู้ศึกษาได้ตีความตำนานตามแนว

การศึกษาของนักประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตก โดยเฉพาะการสรุปว่าความคิดทางเวลาในตำนานเป็นวัฏจักรหรือวงจร ซึ่งหากพิจารณาโดยเคร่งครัดแล้วจะพบว่าเวลาในตำนานมีความหมายถึงความเสื่อมลงตามคติปัญจอันตรธานมากกว่าที่จะเป็นวงจร โปรดดูความเปลี่ยนแปลงความคิดทางเวลาที่เกี่ยวข้องให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์แบบตะวันตกใน Peter Burke (1969)

12. สายชล วรรณรัตน์ (2522)
13. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2522)
14. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2523) บทความนี้เสนอในที่ประชุม Association for Asian Studies ลอสแอนเจลิส วันที่ 30 มีนาคม 2522
15. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2524)
16. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2521)
17. อ้างแล้ว: 276.
18. ต้องเน้นก่อนในที่นี้ว่าไม่ได้หมายความว่าความคิดเป็นประวัติศาสตร์แล้วต้องเป็นนักประวัติศาสตร์ เพราะนักประวัติศาสตร์จำนวนไม่น้อยคิดไม่เป็นประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักประวัติศาสตร์ชาตินิยม
19. บรรยายาของการถกเถียงแลกเปลี่ยนวิวาทะแสวงหาแนวทางในการเข้าใจสังคมไทยในทศวรรษดังกล่าวกว้างขวางและกินไปทุกปริมณฑล ไม่เพียงแต่ทางด้านวิชาการเท่านั้น การถกเถียงลักษณะวิถีการผลิตสังคมไทยเพื่อใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์สังคมไทยเพื่อการปฏิวัติที่สำคัญอย่างยิ่งด้วย งานที่สำคัญยิ่งได้แก่ การวิวาทะวิถีการผลิตของสังคมไทยของ ทรงชัย ญะลา
20. นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2522)
21. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2523)
22. ชัยันต์ วรรณะภูติ (2524)
23. สุเทพ สุนทรนาถสัช (2523)
24. ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2524)
25. สมเกียรติ วันทะนะ (2523) และ (2522)
26. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2524) และ (2526)
27. บทความเสนอในที่ประชุมสมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย ปี พ.ศ. 2524, 2532, 2538, 2542 รวมเล่มพิมพ์ใน ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์
28. ประเด็นนี้ ผู้เขียนตีความเอาเองจากการเป็นแฟนประจำอาจารย์อานันท์และรู้สึกจาก

การเน้นน้ำหนักของท่าน หากรู้สึกผิดพลาดย่อมเป็นความผิดของผู้เขียนเอง

29. ในการวิจารณ์รายงานความก้าวหน้าในการทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษามนุษยศาสตร์ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2550 อาจารย์อานันท์ก็ได้เห็นว่า หากนักศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์ไม่พยายามพัฒนากรอบความคิดในการเข้าใจสังคม และยกระดับความรู้ให้พ้นจากการนำเสนอรายละเอียดของข้อมูล ก็จะทำให้การศึกษาทางมนุษยศาสตร์ถูกมองว่าหม่อมแน้มตลอดไป

30. กลุ่มงานเขียนที่อธิบายสังคมล้านล้านด้วยโครงสร้างส่วนล่าง นับตั้งแต่แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนา มาจนถึงการขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา (2389-2520)

31. ข้อมูลนี้ได้รับการยืนยันจากอาจารย์เอกกมล สายจันทร์ ขอขอบคุณอาจารย์เอกกมลที่ยอมรับบทบาทกลางดึกของคืนวันคริสต์มาส

32. อ้างอิงจาก อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2545)

33. ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2529)

34. อ้างแล้ว หน้า 205-279

35. อ้างแล้ว และอาจารย์ชัยอนันต์ที่เป็นผู้ดำเนินรายงานอภิปรายได้กล่าวเอาไว้ว่า “ขอขอบคุณอาจารย์อานันท์สำหรับการพูดขนาดยาว”

36. อานันท์ กาญจนพันธุ์ “การขัดกันของจารีตชุมชนกับกฎหมายของรัฐในการถือครองที่ดิน” ใน มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร ซึ่งอาจารย์อานันท์ได้ปรับปรุงบทความนี้จากงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผมเขียนตรวจสอบแล้วพบว่าปรับปรุงไม่มากนัก

37. ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ สัญธิตา กาญจนพันธุ์ (2536) เล่มหนึ่งได้แก่ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย เล่มนี้อธิบายถึงความสำคัญของป่าเขตร้อน และอธิบายบทบาทของกฎหมายในการจัดการป่าจาก “บุกเบิก” ที่ได้รับการส่งเสริมมาสู่ “บุกรุก” ที่ชาวบ้านที่ “บุกเบิก” ต้องถูกจับกุม เล่มสามว่าด้วย ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

38. ผู้เขียนไม่สามารถยกคำกล่าวของอาจารย์อานันท์ได้ เนื่องจากค้นหาต้นฉบับไม่พบ หากมีความผิดพลาดในย่อหน้านี้ ผู้เขียนขอภัยด้วย

39. อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (มปป.) โปรดอ่านอีกครั้งหนึ่งอย่างละเอียด!! (อย่างไรก็ตาม เป็นไปได้ว่า ความไม่ลงรอยอาจเกิดจากการเขียนโดยนักวิชาการสองคน อาจารย์มิ่งสรรพ อาจจะเป็นผู้เขียนส่วนแรก ส่วนอาจารย์อานันท์อาจจะเป็นผู้เขียนส่วนที่สอง)

40. ในความเห็นส่วนตัวของผู้เขียน ความหมายของแนวคิดสมัยใหม่มีอย่างน้อยสามความหมาย ความหมายแรก เป็นการปิดป้ายให้แก่ระบบการผลิตทุนนิยมสมัยหลังที่แตกต่างไป

จากระบบการผลิตทุนนิยมก่อนหน้านี้ การปิดป้ายนี้ทำโดยนักเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสต์ใหม่ ดังปรากฏในคำปิดป้ายแสดงคุณภาพใหม่ของทุนนิยมว่าการผลิตหลังอุตสาหกรรม การผลิตทุนนิยมระยะหลัง ความหมายที่สอง เป็นการปิดป้ายให้แก่คุณลักษณะของสังคมยุคล่าสุด ได้แก่ การกล่าวถึงสังคมการมองเห็น สังคมแยกย่อย ความหมายที่สาม เป็นการเน้นให้ “รู้” ความเชื่อว่าความรู้เป็นแบบแผนความถูกต้องของความรู้สมัยใหม่ โดยมีกรอบเริ่มต้นที่ว่าทฤษฎีพลังแล้วแต่ถูก “สร้าง” ขึ้นมาจากความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในสังคม ความหมายหลังสุดนี้คือการ “คืนการตัดสินใจ” ให้แก่คนและสังคม ดังนั้นแนวคิดหลังสมัยใหม่ไม่นำใช้ทฤษฎีที่จะหยิบนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งๆ ได้โดยตรงอย่างเช่นทฤษฎีสมัยใหม่ หากแต่เป็นวิธีคิดที่ทำให้ตั้งคำถามกับกรอบความรู้เดิมว่าไม่ใช่ความเป็นจริงและให้มองหาความสัมพันธ์ของข้อมูลแบบใหม่ แต่น่าเสียดายที่นักศึกษาจำนวนไม่น้อยสนุกสนานและยึดติดกับ “ทฤษฎี” หรือชุดความรู้ที่นักวิชาการหลังสมัยใหม่ใช้โดยที่ไม่ได้ยึดที่หลักการจำทำให้มีแนวโน้มที่จะยึดเอาทฤษฎีหลังสมัยใหม่มาใช้ในลักษณะเดียวกับการใช้ทฤษฎีสมัยใหม่ของนักวิชาการรุ่นก่อนรวมไปถึงการ “ถ่างทฤษฎี” หลังสมัยใหม่เพื่อให้อธิบายข้อมูลทั้งหมด ซึ่งทำให้ไม่มีพลังในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม

41. สัมภาษณ์อานันท์ กาญจนพันธุ์ โครงการหมายเหตุสังคม โดยอาจารย์อุทอง ประศาสน์ วินิจชัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร www.sac.or.th

42. Kitahara, Atsushi (2001) และ ยุกติ มุกดาวิจิตร (2539)

43. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2539)

44. อานันท์ กาญจนพันธุ์ “หมู่บ้านในสังคมไทย: ข้อโต้แย้งทางความคิด”

45. อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2548).

46. อ่างแล้ว บทนำ

47. อ่างแล้ว บทที่ 10 พื้นที่และตัวตนของการวิจัย

48. อาจารย์อานันท์ได้พิมพ์บทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาเรื่องการเมืองสมัยพระนารายณ์ และรวมงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ดีลงในหนังสือ ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด ซึ่งท่านได้จัดพิมพ์ในวาระอายุครบรอบ 60 ปี ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นนักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นที่สุดของยุคสมัย

บรรณานุกรม

- นิธิ เอียวศรีวงศ์ มปท. “ประวัติศาสตร์วรรณา” เอกสารโรเนียว.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509. “ข้อคิดเกี่ยวกับวิชาประวัติศาสตร์” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ฉบับประวัติศาสตร์ไทย ฉบับพิเศษ 3.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2510 “วิจารณ์สุชาติ สวัสดิ์ศรี เรื่องความหมายของประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์” 23 ตุลาคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2512. “สมเด็จพระปรมัยยิกายาธาภิเศกกับอารินลิต ทอยปี” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ปีที่ 7 ฉบับที่ 1.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2522. การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย : อดีตและอนาคต ปาฐกถาในการสัมมนา เรื่อง “ความก้าวหน้าของการศึกษาและวิจัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2523 “การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ” ใน *สถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน* สมาคมประวัติศาสตร์
- ชยันต์ วรรณะภูติ 2524 “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา” *วารสารสังคมศาสตร์* มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 4 ฉบับที่ 2
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ 2524 “การศึกษาสังคมไทยในแง่สังคมชาวนา: ข้อเสนอเบื้องต้น” *วารสารสังคมศาสตร์* มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 6 ฉบับที่ 1
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ 2528 *ป่าไม้ของสังคมกับการพัฒนาชนบท* โครงการศึกษานโยบายสาธารณะ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พุทธศักราช 2528 กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์ อานันท์ กาญจนพันธุ์ สัณฐิตา กาญจนพันธุ์ 2536 “ป่าชุมชนภาคเหนือ: ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่า” ใน เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (บก) *ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา* เล่ม 2 กรุงเทพฯ: สถาบันท้องถิ่นพัฒนา
- ยุกติ มุกดาวิจิตร 2539 *การก่อตัวของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” ในสังคมไทย พ.ศ. 2520-2537* วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สายชล วรรณรัตน์ 2522 “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย” *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 9 เล่มที่ 1 กรกฎาคม-มิถุนายน
- สมเกียรติ วันทะนะ 2522 “การศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิดของไทย” การสัมมนาเรื่อง “ความก้าวหน้าของการศึกษาและวิจัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน” คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมเกียรติ วันทะนะ 2523 *ประวัติศาสตร์: ศาสตร์ของแม่มดในสถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน* สมาคมประวัติศาสตร์

สมเกียรติ วันทะนะ 2524. “วิกฤติทางสังคมศาสตร์และการเติบโตของประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสในทศวรรษ 1970” *สังคม-ศาสตร์วิภาษวิธี* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วลี

สุเทพ สุนทรมาลี 2523 “ทฤษฎีมานุษยวิทยาโครงสร้างกับประวัติศาสตร์” การสัมมนา การใช้ทฤษฎีสังคมศาสตร์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2519 “ตำนานและลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในล้านนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21” *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มิถุนายน-กันยายน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2522 *แรงงานในประวัติศาสตร์ล้านนา* *วารสารสังคมศาสตร์* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 เมษายน-กันยายน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2523 *ความขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา (พ.ศ. 2398-2520)* *วารสารสังคมศาสตร์* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ตุลาคม-มีนาคม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2524 *สังคมศาสตร์วิจารณ์หรือประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางสังคมศาสตร์* *วารสารสังคมศาสตร์* มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2526 “ประวัติศาสตร์กับมานุษยวิทยา: เอกภาพของการศึกษาความเคลื่อนไหวของสังคม” *วารสารสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์* มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปีที่ 13

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2524 “ชาวนาภาคเหนือกับความขัดแย้งในระบบการผลิตด้านเกษตรกรรม (พ.ศ. 2511-2523): ข้อสังเกตเบื้องต้น” *วารสารสังคมศาสตร์* คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 เมษายน-กันยายน

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2521 “โครงสร้างเศรษฐกิจของชาวเขาในภาคเหนือของประเทศไทย” ใน *รวมปาฐกถาจากสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. 2520-2521* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2539 *สังคมไทยตามความคิดและความไฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา โครงการศึกษา “เมืองไทยในความไฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส” สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย*

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2548 *ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิถีคิด* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์

อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2548 *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม: การทะลุกรอบและกับดักของความคิดคู่ตรงกันข้าม* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัมรินทร์

- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด มปป. *วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน* กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2545 *นิเวศประวัติศาสตร์* กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ
- Blackburn, Robin (ed.) (1976) *Ideology in Social Science: Reading in Critical Social Theory*, London: Fontana.
- Burke, Peter (1969) *The Renaissance Sense of the Past*. London: Edward Arnold.
- Kitahara, Atsushi (2001) *The Thai Rural Community Reconsidered: Historical Community Formation and Contemporary Development Movements*. Bangkok: The Political Economy Center, Chulalongkorn University.
- Walker, Andrew (2001) "The Karen consensus: Ethic Politics and Resource-use Legitimacy in Northern Thailand" *Asian Ethnicity* 22 September.